

Džiugas BRAZAITIS, Vyktintas VAITKEVIČIUS, Gintautas ZABIELA
**LIETUVOS–BALTARUSIJOS SIENOS RUOŽO
ŠVENČIONIŲ RAJONE ŽVALGYMAI 1999 M.**

Demarkuojant Lietuvos–Baltarusijos sieną, KVAD vykdo šios sienos pasienio ruožo archeologinius žvalgymus. Tokį 122 km ilgio pasienio ruožą 1999 m. LII žvalgė Švenčionių rajone. Čia gana vingiuota valstybės siena pravesta natūraliomis (Kamajos, Baluošos upeliais, Neries upe) bei dirbtinėmis (melioracijos kanalais) ribomis bei tiesiai per laukus, miškus, pelkes. Žvalgant daugiausia dėmesio kreipta į pasienio ruožą, kur vykdomi žemės judinimo darbai. Jame archeologinių paminklų neaptikta. Tuo tarpu pasienio zonoje ir net toliau nuo jos rasta nemažai naujų archeologinių bei sakralinių–mitologinių paminklų.

Archeologiniai paminklai. Aptikti 2 spėjami piliakalniai, neįtvirtinta gyvenvietė, pilkapytas bei atskiras pilkapis, 3 viduramžių–naujųjų laikų senkapijai.

Jaciūnų (Švenčionių sen.) piliakalnis yra 350 m į V nuo kelio Jančiūnai–Jaciūnai, 500 m į Š nuo sienos, Žašinių (Musio) ežero R krante. Piliakalniu nuo seno vadinama didelė kalva, dabar apaugusi medžiais. Jos viršus pailgas ŠR–PV kryptimi, apie 50×30 m dydžio, be kultūrinio sluoksnio ir aiškesnės aikštelės. Piliakalnio šlaitai ežero link statūs, 6–8 m aukščio, kitur nuolaidesni, 4–5 m aukščio. Jo chronologija neaiški.

Mikštų (Cegelnės) (Švenčionių sen.) piliakalnis yra 200 m į Š nuo sienos, 300 m į P nuo kelio į buvusį Mikštų kaimą. Jis įrengtas atskiroje kalvoje, buvusios šlapios pievos R krante. Aikštelė ovali, pailga Š–P kryptimi, apie 15×10 m dydžio, kiek iškiliau (iki 0,7 m aukščio) viduriu, be žymesnio kultūrinio sluoksnio. Piliakalnio šlaitai statūs, 4–7 m aukščio. Kalva labai apardyta arimų bei karjero, laikoma supilta. Pagal išorinius požymius piliakalnis gali būti datuojamas I tūkst. pr. Kr. II puse.

Bareišiūnų (Magūnų sen.) neįtvirtinta gyvenvietė yra 100 m į R nuo Kerockų ežero R kranto bei 150 m į V nuo Neries dešiniojo kranto. Ji įrengta tarp upės bei ežero esančioje aukštumėlėje, apima visą nežymią smėlėtą kalvelę, esančią tarp Kerockų ežero ir Neries–apie 100×50 m dydžio plotą, pailgą Š–P kryptimi. Siekiant nustatyti kultūrinio sluoksnio išlikimo

laipsnį bei chronologiją, jos centrinėje dalyje iškastas 1 m² dydžio šurfas. Paviršiuje buvo 20 cm storio gelsvo smėlio kultūrinis sluoksnis, kurį persijojus surinkta nemažai ankstyvos brūkšniuotosios keramikos, rastas geležies šlako gabalėlis. 20 cm šurfo gylyje pasiektas įžemis–toks pat gelsvas smėlis, tik be radinių. Neįtvirtinta gyvenvietė datuojama II–I tūkst. pr. Kr. ir skiriama ankstyvajai Brūkšniuotosios keramikos kultūrai. Aptiktas geležies šlako gabalėlis tarsi liudytų, kad čia galėjo būti ir vėlesnės gyvenvietės ar geležies lydymo krosnelės vieta.

Rūdabesčio (Darželiškės) (Strūnaičio sen.) pilkapynas yra 100 m į V nuo kelio Šilinė–Svitališkė, aukštumoje, miške. Pilkapynas iš viso yra 14 sampilų, kurių skersmuo nuo 6 iki 11 m, aukštis–nuo 0,3 iki 1,2 m. Sampilai ties pagrindu turi nežymias duobes. Atstumai tarp jų nuo 5 iki 99 m. Pilkapyno teritorija orientuota ŠV–PR kryptimi, apie 200×100 m dydžio, išskyrus labiausiai nutolusį V pilkapį. Pilkapiai datuojami VI–VIII a.

Vigadkos (Švenčionių sen.) pilkapis yra Vigadkos miške, 170 m į ŠR nuo kelio Švenčionys–Lentupis (Baltarusija), 33 m į PV nuo sienos, aukštesnėje vietoje. Pilkapis 7 m skersmens, 0,7 m aukščio, iš visų pusių apjuostas 4 duobėmis, apaugęs medžiais. Pilkapis datuojamas IX–XII a.

Andriukėnų (Magūnų sen.) senkapis yra į ŠV nuo Andriukėnų ir į PV nuo Veblių kaimų, 630 m į V nuo kelio į Veblius atsišakojimo iš kelio Baluoša–Prienai, 280 m į PV nuo Veblių gamybinių pastatų, P miško keliuko pusėje, į V nuo nedidelio šiukšlyno. Jis įrengtas apie 50 m ilgio nedidelėje kalvelėje, pailgoje R–V kryptimi. Pokario metais kalvelės R pusė nukasta karjero, kurio nelygus, iki 1,5 m aukščio V kraštas tebėra gana status. Išliko apie 30 m ilgio V–R kryptimi pailga bei iki 20 m pločio jaunomis pušimis apaugusi kalvelė su kapais. Senkapio centrinėje dalyje, karjero šlaite, 90 cm žemiau kalvelės paviršiaus, rastas žalvarinis žiedas su šešiakampe stikline akute, datuojamas XVII a. Minimas ir anksčiau rastas žiedas. Senkapio kapai turėtų būti irgi iš šio laikotarpio.

Katelninkų (Pabradės sen.) senkapis yra 370 m į V nuo kelio, vedančio iš Katelninkų į plentą Vilnius–Švenčionys, 40–50 m į P–PR nuo kaimo aplinkkelio į Pabradę. Jis įrengtas nežymioje, dabar dirvonuojančioje apie 50×30 m dydžio kalvelėje, pailgoje ŠR–PV kryptimi. Jos ŠV kraštu praeina kelias. Iš PV kalvelę riboja nežymi daubelė. Išilgai kalvelės išartose iki 30 cm gylio vagose

rasti 3 geležiniai karsto vinys, nemažai žmonių kaulų fragmentų. Apie 1936–1937 m. vietos gyventojas, kasdamas bulviarūsį, atkasė kapą, kuriame buvo palaidotas suaugęs žmogus kartu su vaiku. Tarp suaugusiojo kojų rastas juodos spalvos puodas, kurio šukės atiduotos vietos valdžiai. Sprendžiant pagal surinktus duomenis, senkapis datuojamas XV–XVII a.

Lokalizotas **Senosios Pašaminės (Švenčionėlių sen.) senkapis**. Jis yra 1,5 km į P nuo Švento ežero P kranto, 1 km į ŠR nuo kelio Raudonė–Švenčionėliai. Senkapis įrengtas vos žymioje smėlėtoje, apie 100×50 m dydžio R–V kryptimi pailgoje kalvelėje, kurios centrinėje dalyje stovi sodyba, pakraščiai dirbami. 1965 m. R kalvelės dalyje stovėjusioje ir apie 1985 m. nugriautoje K. Kurčiūno sodyboje, kasant rūšį, buvo aptikta žmonių kaulų ir įvairių radinių: apgalvis iš žalvarinių plokštelių, auskarai, geležinis kirvis, peiliai, skiltuvas, molinis puodas, kurių dalis pakliuvo į LNM (AR 446:1–7). Žmonių kaulų bei radinių (minimas rastas geležinis kirvis) buvo aptinkama ir vėliau kasant įvairias duobes dabar čia stovinčios sodybos teritorijoje. Ariamos dirvos paviršiuje aptikta tik žmonių kaulų fragmentų iš suardytų kapų. Senkapis datuojamas XV–XVII a.

Sakraliniai–mitologiniai paminklai. Aptikti keli nežinomi šio pobūdžio objektai, apie kitus surinkta papildomos informacijos.

Girdėnų (Adutiškio sen.) akmuo su pėdomis yra 520 m į P–PV nuo kelio Švenčionys–Adutiškis, 300 m į V nuo Girdėnų fermų pastatų, 5 m į P nuo kelio Girdėnai–Bačkininkų miškas, Didžiojoje pievoje. Dabar jis guli 3 akmenų eilės V gale, kur apie 1985 m. jį perkėlė melioratoriai. Iki tol akmuo gulėjo 18–20 m į ŠR, kitapus minėtojo kelio, nedidelėje, ŠV–PR kryptimi pailgoje pelkėtoje lomoje. Akmuo rausvai balkšvos spalvos, vidutinio rupumo granitas, 3,2 m ilgio (R–V), 1,7 m pločio (Š–P), 1,6 m aukščio. Ant akmens būta įvairių, greičiausiai natūralių įdubimų, vadinamų pėdomis. Šiuo metu akmens plokštuma su pėdomis nematoma.

Tatariškės (Adutiškio sen.) šventas šaltinis buvo 1,15 km į ŠV nuo Girdėnų akmens su pėdomis, 200 m į PR nuo Daukšiškės kaimo kapinių, 130 m į R nuo Svylos upelio dešiniojo kranto, 90 m į P nuo kelio Švenčionys–Adutiškis. Šaltinis buvo plačiai žinomas ir gausiai lankomas, prie jo iš seno stovėjo medinis kryžius. Sunaikintas melioracijos metu. Jo vietoje dabar

likusi lėkšta, vos žymi, maždaug 5 m skersmens lomelė prie Steckių daržo kampo.

Vigadkos (Švenčionių sen.) Kazoko raistas yra Švenčionių miškų urėdijos Švenčionių girininkijos 41 kvartalo PV dalyje, 230 m į P nuo Vigadkos pilkapio, kelio Švenčionys–Lentupis PV pusėje. Tai nežymi, maždaug 10×30 m dydžio, ŠR–PV kryptimi pailga daubelė nuolaidžiais šlaitais, užpelkėjusiu dugnu. Apie ją aplinkinių kaimų gyventojai žino įvairių pasakojimų. Tai pasivaidenimai, sakmės apie užkeiktus pinigus, Kazoko raisto Š pakraštyje buvusiame akivare kareivių paskandintas statines su pinigais ir pan. Galimas dalykas, kad raisto pavadinimo kilmė susijusi su gyvavusiais pasakojimais apie Bildų ir Vigodkos pilkapiuose palaidotus karius, nes raistas plyti žemoje, ŠV–PR kryptimi nusitęsusioje žemumoje tarp Bildų (Kameniškių) ir Vigodkos pilkapio.

Dvilonių (Strūnaičio sen.) Bažnyčėla yra tarp sunykusio Šakališkės kaimo, Kameniškės kaimo ir Dvilonių laukų, 1,2 km į R nuo Kavalčiukų piliakalnio, 1,1 km į PV nuo Bildų (Kameniškės) pilkapyno, 900 m į R nuo kelio Andreikos–Dvilonys, 250 m į V nuo kelio Bildos–Janutiškė, mišku apaugusioje vietovėje. Dabar Bažnyčėla vadinamas miškas, aukštuma ir užpelkėjusi dauba (dažniausiai). Šiose vietose XX a. I pusėje užfiksuotas vietovardis „Šventabalis“, kuris greičiausiai žymėjo čia esantį raistelį.

Prie sakralinių–mitologinių objektų, matyt, reikia priskirti ir **Šišniškės (Strūnaičio sen.) Bukuoju vadinamą akmenį**. Jis yra 850 m į Š nuo kelio Toleikos–Lentupis, 10 m į V nuo sienos, 6 m į R nuo miško keliuko. Akmuo įsmigęs į žemę nedidelės molingos kalvelės Š šlaite, šlapiame alksnyne su jaunų eglaičių pomiškiu. Jis rausvo stambiagrūdžio granito, su dideliais balzgano žėručio (špato?) intarpais, keturkampis, pailgas Š–P kryptimi, 4,7×4,2 m dydžio, į viršų smailėjantis. Akmens aukštis virš žemės–1,75 m. Š jo šonas tarsi nudaužtas (perkūno?), paviršius kiek sutrūkęs. Ko gero, tai didžiausias akmuo Švenčionių r. Apie jį žinomas labai vėlyvas arba XX a. neatpažįstamai pakeistas padavimas.

Pasienio ruožo Švenčionių r. žvalgymai parodė, kad Lietuvos pasienio teritorijos archeologiniu požiūriu yra dar menkai pažįstamos, tad jose galima rasti daug įvairių archeologinių paminklų.

Džiugas BRAZAITIS, Vyktintas VAITKEVIČIUS, Gintautas ZABIELA
Survey of Lithuanian–Belarusian border sector in the Švenčionys district
in 1999

The LIH prospected a 122 km² sector of Lithuanian–Belarusian border zone in the Švenčionys district in 1999. There were discovered two supposed ancient (the 1st millennium BC) hill-forts in Jaciūnai and Mikštai villages, unfortified Barešiūnai settlement from the 2nd-1st millennium BC, Rūdabestis barrow cemetery and a solitary Vigadka barrow, 3 medieval-modern burial grounds in Andriukėnai, Katelninkai and Senoji Pašaminė villages. Among the unearthed votive-mythological objects Girdėnai boulder with a foot-mark, Tatariškės sacred spring, Vigadkos Kazokas and Dvilionių Bažnyčėla mires and Šišniškės Bukasis boulder can be mentioned.

Bronius DAKANIS, Eugenijus IVANAUSKAS, Arūnas STRAZDAS
DUJOTIEKIŲ TIESINIŲ Į PAKRUOJĮ IR ŠIAULIAI-
KURŠĖNAI VIETOS ŽVALGYMAS 1998 M.

1998 m. KPC ir VU archeologinė ekspedicija (vadovas B. Dakanis) žvalgė planuojamų tiesti dujotiekių nuo Rozalimo į Pakruojį ir nuo Šiaulių į Kuršėnus vietas. Pačioje dujotiekių trasų vietoje archeologinių vietų neaptikta, tačiau surinkta nemažai duomenų apie toliau nuo trasų esančius archeologinius objektus.

PAKRUOJO R.

Jau 1997 m., KPC žvalgant dujotiekio trasas tarp Panevėžio r. ribos ir Šiaulių, išsiaiškinta, kad Padubysio kaime (prie Rozalimo) esančiame melioracijos muziejuje (vedėjas Juozas Čybas) yra archeologinių radinių. Šios ekspedicijos metu užfiksuoti archeologiniai radiniai, aiškintasi jų įsigijimo ir suradimo aplinkybės (radiniai metrikos neturi, J. Čybas neblogai prisimena kiekvieno jų istoriją). DIRŽIUOSE nustatyta lobio radimvietė – klojimo–jaujos suarta vieta (žvalgyti neleido vienas iš sodybos savininkų). Diržių kapinynas po archeologinių apsaugos tyrinėjimų nebežalojamas lobių ieškotojų, iškastose duobėse sužėlusį velėna. Melioratoriams valant prūdą, GERUČIUOSE rasta Romos moneta. Vykdam melioracijos darbus, JONUŠKAIČIUOSE aptiktas didelio laivinio kovos kirvio formos akmuo su smailadugniu dubeniu, didelis ir